JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Hämeenaho, Pilvi; Koskinen-Koivisto, Eerika; Mäkinen, Minna; Väkeväinen, Nina

Title: Havainnointi ja haastattelu

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Outi Fingerroos, Konsta Kajander, Tiina-Riitta Lappi ja SKS

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

Please cite the original version:

Hämeenaho, P., Koskinen-Koivisto, E., Mäkinen, M., & Väkeväinen, N. (2022). Havainnointi ja haastattelu. In O. Fingerroos, K. Kajander, & T.-R. Lappi (Eds.), Kulttuurien tutkimuksen menetelmät (pp. 179-205). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas, 274. https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/tl.274/

Havainnointi ja haastattelu

Pilvi Hämeenaho
https://orcid.org/0000-0003-0272-3838

Eerika Koskinen-Koivisto
https://orcid.org/0000-0001-9056-4982

Minna Mäkinen
https://orcid.org/0000-0001-5486-6043

Nina Väkeväinen
https://orcid.org/0000-0001-8219-3798

Havainnointi ja haastattelu ovat kulttuurintutkijoille yleisiä tapoja kerätä aineistoa kentältä. Usein havainnointi- ja haastattelumenetelmiä käytetään yhdessä erityisesti etnografisessa tutkimuksessa, mutta tutkimusasetelmasta ja -kysymyksistä riippuen ne toimivat myös erillisinä tiedonkeruun menetelminä. Havainnointi perustuu järjestelmälliseen tutkijan tekemien havaintojen dokumentointiin, kuvailuun ja reflektointiin esimerkiksi tutkimus- ja kenttäpäiväkirjojen muodossa. Siten menetelmä johdattaa tutkijan pysähtymään havaintojensa äärelle ja miettimään niiden merkitystä suhteessa tutkimuskysymyksiin. Näin havainnoinnin avulla on mahdollista saavuttaa syvällistä ymmärrystä tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Haastattelun keskeisin piirre on vuorovaikutus tutkittavien kanssa. Haastattelu tutkimusmenetelmänä on monimuotoinen siten, että esimerkiksi erilaiset haastattelutilanteet, tutkijan rooli suhteessa tutkimusaiheeseen sekä haastateltavien ja tapaamiskertojen määrät antavat kukin omanlaisensa orientaation haastattelulle kohtaamistilanteena ja aineistona.

Tämä luku antaa perustietoa havainnoinnista ja haastattelusta etnologien usein käyttäminä laadullisina tai etnografisina tutkimusmenetelminä. Erityisesti pohdimme menetelmiä refleksiivisyyden ja vuorovaikutuksen näkökulmista. Luku on suunnattu ensisijaisesti opiskelijoille sekä ensimmäisiä etnologisia kenttätöitään suunnitteleville tutkijoille. Aluksi käymme läpi havainnointia itsenäisenä aineistonkeruun muotona sekä osana etnografista kenttätyötä. Sen jälkeen esittelemme lyhyesti kulttuurientutkijoiden usein käyttämiä haastat-

https://doi.org/10.21435/tl.274

telumenetelmiä ja käymme läpi haastattelutilanteeseen liittyvän vuorovaikutuksen rakentumista ja merkitystä. Luvun lopusta löytyy muistilista haastatteluihin valmistautumisen tueksi.

Havainnointi ja etnologinen katse

Havainnointi on monipuolinen tiedonkeruun menetelmä, joka tuottaa aineistoa sellaisista tapahtumista ja toiminnoista, joita ei välttämättä lainkaan sanallisteta. Sen tavoitteena on tarkastella kulttuurisia ilmiöitä holistisesti eli kokonaisvaltaisesti, luonnollisessa ympäristössään. (Esim. Fetterman 1998; Murchison 2010.) Havainnointi palvelee sekä perustutkimusta että soveltavaa tutkimusta (ks. luku Osallistava tutkimus). Tutkimuksen alkuvaiheessa se tarjoaa tärkeää tietoa esimerkiksi materiaalisesta ympäristöstä, arkisista rytmeistä, eri toimijoiden asemasta ja rooleista sekä muista ilmiöiden ja tapahtumien kulttuuriseen kontekstiin liittyvistä elementeistä (Murchison 2010). Havainnoinnin avulla voi selvittää ihmisten käyttäytymiseen liittyviä toistuvia, tietyssä ympäristössä ja tilanteessa tapahtuvia toimintoja. Sen avulla voi myös huomioida ja tallentaa poikkeuksellisia hetkiä, tapahtumia ja normeista poikkeavaa käyttäytymistä. (Van Maanen 2011.)

Havainnoija voi tarttua ohikiitäviin hetkiin. Etnologi Billy Ehn on kuvannut havainnoinnin avaamia tulkintamahdollisuuksia artikkelissaan *Arjen yllätyksiä – Huomaamattoman etnografia ja kulttuurianalyysi* (2014). Kävellessään tukholmalaisella kadulla hän jäi pohtimaan, mitä kaikkea arkinen, kadulla tapahtunut kohtaaminen pitikään sisällään. Ehn löysi yksittäiselle tapahtumalle, kadulta poimimansa kännykän ojentamisesta takaisin omistajalleen, lukuisia eri tulkintoja ja selitysmalleja analysoidessaan ja työstäessään havaintojaan yhdessä opiskelijoiden kanssa tieteen ja taiteen keinoin:

> Kertoessani tarinan opiskelijoille muovailin aamuisesta episodista etnografisen tapaustutkimuksen. Yhdessä heidän kanssaan aloin analysoida tilannetta. Mitä olin havainnoinut? Mitä asioita en ollut huomannut? Miten tilannetta voitaisiin tulkita? Mitä kulttuurisia merkityksiä siitä voisi tuottaa? Tarina pani alulle vilkkaan keskustelun urbaanista elämästä, arvos-

https://doi.org/10.21435/tl.274

> tamastamme omaisuudesta, moraalisista ongelmista ja enemmän tai vähemmän alitajuisesta tavastamme luokitella muita ihmisiä. (Ehn 2014, 60.)

Arkinen tapahtuma – Ehnin kadulta poimiman kännykän ojentaminen takaisin omistajalleen – muuttui etnografisen analyysin kautta hetkeksi, johon tiivistyi moniulotteisia, kulttuurisesti rakentuvia arvoja, käsityksiä ja niistä seuraavia tulkintoja. Ehnin tapa ymmärtää havainnointi kriittisenä etnologisena tai etnografisena katseena, välineenä tehdä huomaamatonta ja arkista näkyväksi, on etnologialle tyypillinen (ks. myös Lönnqvist 1999; Ehn & Löfgren 2010; Fingerroos 2015). Jo opiskeluvaiheessa moni etnologi huomaa, kuinka oma katse muuttuu: arkinen elämä näyttäytyy kenttänä, jossa aiemmin huomaamatta jääneet, itsestään selviltä tuntuneet asiat merkityksellistyvät ja kyseenalaistuvat. Bo Lönnqvist onkin todennut, että etnologi on aina kentällä. Kulttuuri on läsnä kaikessa toiminnassamme, ja siten tutkijalla on mahdollisuus analysoida myös oman arkielämänsä tapahtumia kulttuurisina kohtaamisina. (Ks. Fingerroos 2015.)

Havainnointi voi toimia myös uusien tutkimuskysymysten perustana. Uudet havainnot herättävät ihmetyksen ja uteliaisuuden, jotka johtavat kysymyksiin: ”Mitä täällä tapahtuu?” ”Miksi minä tai nuo muut toimivat kuten toimivat?” ”Mitä tämä tarkoittaa?” Uteliaisuus tai vaikkapa hämmennys ja ymmärtämättömyyden tunne käynnistävät prosessin, jossa ihmetystä herättävästä aiheesta haluaa tietää enemmän: Tätä pitäisi tutkia! Tutkimusasetelmaksi ihmettely muuttuu alkuperäisten havaintojen jäsentämisen ja käsitteellistämisen kautta.

Havainnointia tehdään usein osana kenttätyötä, muiden tiedonkeruun menetelmien rinnalla (ks. Jouhki, Tenhunen ja Salmi tässä teoksessa). Osallistuva havainnointi on jo nimensä mukaisesti havainnointia, jossa tutkija samalla osallistuu toimintaan ja tapahtumiin. Kenttätyön osana havainnointi kohdistuu tiettyyn, ennalta valittuun aiheeseen, ja havainnoija pyrkii keräämään järjestelmällisesti tietoa sen avulla. Tämän lisäksi kentällä oleva havainnoija löytää aina muutakin kuin mitä lähti etsimään. Havainnointi on kentälläkin sekä järjestelmällistä tiedonkeruuta että kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen tähtäävää ja avointa läsnä olemista (esim. Goodall 2000; Van Maanen 2011).

https://doi.org/10.21435/tl.274

Kentällä tutkija voi valita roolinsa joko osallistuvana havainnoijana tai rajoittaen oman roolinsa pelkkään havainnointiin. Se, millaisen roolin tutkija ottaa sekä se, kuinka pitkään havainnointia tehdään, riippuu tutkimusasetelmasta ja tutkimuskysymyksestä sekä havainnoinnin tutkimuseettisistä ja lain sanelemista reunaehdoista. Antropologisen perinteen mukainen osallistuva havainnointi tapahtuu usein pitkällä aikavälillä, osana laajempaa ja pitkäkestoista kenttätyötä. Havainnointi sopii kuitenkin myös lyhytkestoiseen aineistonkeruuseen, jolloin kenttätyö tehdään nopeasti, jopa muutamassa päivässä. Tällöin korostuu tarve hyvin tarkasti rajatulle kentälle ja tutkimuskohteelle – tietoa haetaan tiettyyn kysymykseen vastaamiseksi, eikä havainnoinnin tavoitteena ole tuottaa tietoa holistisen kulttuurianalyysin perustaksi (ks. Hammersley 2006).

Havainnoijan on muistettava eettisyys suhteessa tutkittaviinsa. Julkisessa tilassa havainnointi on sallittua, mutta muistiinpanojen, valokuvien tai muiden dokumenttien suhteen tulee huomioida, etteivät anonyymit ohikulkijat ole antaneet suostumustaan tutkimukseen. Tällaisia dokumentteja ei voi julkaista, vaan ne toimivat ainoastaan tutkijan henkilökohtaisina muistiinpanoina. Eettisesti katsottuna tutkijan tulee aina toimia avoimesti (engl. *overt*) ja tutkittavilta on pyydettävä erikseen suostumus (engl. *consent).* Niin sanotun *covert*-tutkimuksen (peitetty kenttätyö tai piilohavainnointi) eli asetelman, jossa tutkija ei paljasta itseään tutkijana eikä siten lähesty ihmisiä tutkittavina, ongelmana on juuri tutkittavien informoinnin ja suostumuksen puute. Tällaista tutkimusta ei lähtökohtaisesti suositella tehtäväksi lainkaan. Tiettyjen tutkimusaiheiden parissa se voi kuitenkin olla ainoa keino saada riittävän syvällinen ymmärrys tutkittavasta aiheesta. Esimerkkinä tällaisesta, pitkäkestoisesta *covert*-tutkimuksesta voi nostaa esiin Barbara Ehrenreichin taloudellista epätasa-arvoa tarkastelleen tutkimuksen *Nickel and Dimed: On (Not) Getting By in America* (2001), jonka kenttätyöt hän teki työskentelemällä eri työnantajilla tyypillisillä matalapalkka-aloilla. Ehrenreich ei esiintynyt työpaikoilla tutkijana.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Havainnoista muistiinpanoiksi

Havainnointi (kuten muutkin laadulliset menetelmät) on sidoksissa tekijäänsä: kuka havainnoi, millaisia taustaoletuksia tutkijalla on ja millaisia asioita hän valitsee havainnoinnin kohteeksi kulloisessakin tilanteessa. Etnografisessa tutkimuksessa etnografi on itse tärkein tutkimuksen työkalu (ks. Suojanen 1997; Murchison 2010, 12–13). Hän aistii, tuntee, havainnoi ympäristöä, toisia ja itseään ja tulkitsee kokemaansa jo muistiinpanoja kirjoittaessa (Lappalainen 2007). Tämän huomioiminen on etnografisen tutkimusotteen ja siihen sisältyvän itsereflektion lähtökohta.

Kentällä havainnointi on järjestelmällistä, ja havainnot jäsentyvät tutkijan huomioista aineistoksi kenttä- tai havainnointipäiväkirjaan tehtyjen muistiinpanojen kautta, jotka järjestetään tutkimuksen tavoitteiden mukaisesti. Muistiinpanojen (engl. *notes*) kirjoittaminen on keskeinen osa havainnoinnille perustuvaa tutkimusta. Tutkimuskentällä tehdyt muistiinpanot jalostuvat kenttäpäiväkirjaksi ajan kuluessa, ja varsinainen tutkimuksen kirjoittaminen saattaa tapahtua vasta kentältä poistumisen jälkeen (Clifford 1990, 64). Etnografi Harold L. Goodall Jr. (2000, 88–89) korostaa tarvetta dokumentoida kenttätyö siten, että kentällä tehdyt havainnot tulevat tallennetuksi mahdollisimman monipuolisesti. Hän erottaa toisistaan tutkimusta tukevan kenttäpäiväkirjan ja henkilökohtaisen päiväkirjan, johon tutkija kirjoittaa omista kokemuksistaan, tunteistaan ja havainnoistaan ja joka rakentaa kuvan tutkijasta itsestään osana tutkimuskenttäänsä. Henkilökohtainen ja refleksiivinen teksti täydentää varsinaista kenttäpäiväkirjaa, johon tutkija kerryttää havaintonsa, kuvaa tapahtumia ja kohtaamisia sekä pohtii analyyttisesti kentällä tapahtunutta ja siellä esiin nousseita ajatuksia. Nämä kaksi erillistä päiväkirjaa (tai toisistaan erotettua tekstityyppiä) antavat välineitä kenttätyön refleksiiviseen arviointiin tekemällä näkyväksi prosessin, jossa tutkijan ymmärrys ja tieto tutkimuskohteesta kasvavat ja tarkemmat tutkimuskysymykset muotoutuvat (myös van Maanen 2011).

Kenttäpäiväkirjan kirjoittaminen on sekä aineistonkeruuta että analyysia (Musante 2015, 262). Havaintoja ja niiden reflektointia sisältävä kenttäpäiväkirja mahdollistaa tutkijan tekemien valintojen,

https://doi.org/10.21435/tl.274

analyysin ja tulkintojen seuraamisen ja niiden asettamisen kontekstiinsa. Muistiinpanoihin ja tulkintoihin voi palata useaan kertaan ja tarkastella aiempia havaintoja suhteessa uusiin tutkimuskysymyksiin. Havainnointimuistiinpanoista ja/tai kenttäpäiväkirjasta muodostuu aineisto, jonka pohjalta laadullisen tutkimuksen tulokset voidaan kirjoittaa etnografiseksi tekstiksi. (Musante 2015, 262.)

Muistiinpanojen järjestelmällinen teko nähdään usein kenttätyön keskeisenä elementtinä, koska sen kautta kertyy aineisto, johon analyysi perustuu ja johon voi ja tulee palata analyysin edetessä. Muistiinpanot ja kenttäpäiväkirja ovat myös keino osoittaa tutkimuksen havaintojen ja tulkintojen paikkansapitävyys ja selittää niiden rakentuminen (validiteetti). Tiettyyn aikaan kiinnittyvää kenttätyötä ei voi koskaan toistaa samanlaisena, ja siksi huolellisesti dokumentoitu kenttätyö on ainoa tapa todentaa analyysin lähtökohdat ja perusteet. (Ks. Sanjek 1990, 394–395; Emerson ym. 1995, 173–174.) Kyseessä on haastava ja työläs osa tutkimusta, mikä edellyttää, että muistiinpanojen kirjoittamiselle varataan riittävästi aikaa. Kenttätöitä tehneet tutkijat korostavat, kuinka muistiinpanot tulee tehdä mahdollisimman nopeasti havainnointitapahtuman jälkeen, eikä tule luottaa siihen, että asiat muistaisi vielä kenttätöiden päätyttyä (ks. Seligman 1951 Musanten 2015, 262 lainaamana; myös Murchison 2010, 70). Havainnointihetkellä kirkkaana mielessä olleet ajatukset ja huomiot katoavat nopeasti, ellei niitä kirjoita ylös.

Havainnointia tekevälle tutkijalle kertyy erityyppisiä muistiinpanoja, joita voidaan eritellä niiden merkityksen ja muodon kannalta. Niin sanotut raakamuistiinpanot (engl. *scratch notes*, ks. Sanjek 1990, 95–96) ovat lyhyitä muistiinpanoja, sanoja ja tiivistelmiä, jotka kertyvät kentällä kulkiessa: havainnoidessa, jutellessa ihmisten kanssa, haastatteluja tehdessä. Niitä voi raapustaa muistikirjaan, mutta usein ne kulkevat tutkijan mukana muistiin tallentuvina havaintoina ja huomioina (engl. *head-notes*, ks. Goodall 2011; Musante 2015, 263), jotka ehkä jäävät mieleen, ehkä eivät. Näiden mielessä vilahtavien ajatusten ylös kirjaaminen on tärkeää, koska ne katoavat tai niiden alkuperäinen havainto muuttaa muotoaan tutkijan analysoidessa sitä eteenpäin.

Historioitsija James Clifford on havainnollistanut kenttätyömuistiinpanojen tuottamista jakamalla niiden kirjoittamisen kolmeen

https://doi.org/10.21435/tl.274

osaan (ns. *inscription–transcription–description*-jaottelu). Näistä ensimmäisellä viitataan havainnointitilanteessa tapahtuvaan muistisanojen merkitsemiseen (luettelomainen kuvaus), jonka avulla tutkija kirjaa muistiin havaintojaan, tutkittavien sanomisia sekä tilanteissa heränneitä ajatuksia. Toinen vaihe tarkoittaa tutkittavien kuvaamien asioiden ja puheen tarkkaa kirjaamista (myös tarkekirjoitus). Kyseessä voi olla myös sanelun kaltainen tilanne, jossa tutkija eri välinein tallentaa esimerkiksi laulun tai kertomuksen muodossa olevaa suullista kansanperinnettä, mikä on tyypillistä etenkin lingvistisesti tai filologisesti painottuneissa tutkimuksissa. (Ks. myös suomalainen perinteentutkimus ja tallentaminen esim. Pentikäinen 1971; Bregenhøj 1982; Siikala & Ulyashev 2011.)

Cliffordin mukaan kolmas vaihe eli etnografinen kuvailu tarkoittaa enemmän tai vähemmän yhtenäisen esityksen tuottamista kentällä havainnoidusta kulttuurisesta todellisuudesta. Kenttäkuvaukset toimivat tutkijan omana tietovarantona, jonka perusteella voidaan ryhtyä työstämään tulkintoja ilmiöistä ja kirjoittamaan tutkimustekstiä. Kuvailu on vaihe, jossa havainnoista ja tutkittavien kanssa käydyistä keskusteluista siirrytään reflektoinnin, analyysin ja tulkinnan pariin. Usein tämä vaihe jatkuu erityisesti kentällä olon jälkeen. Kuvailu muistuttaa paljon antropologi Clifford Geertzin määrittelemän *tiheän kuvauksen* toteuttamista. (Clifford 1990, 47–51.)

Pitkäkestoisessa kenttätyössä myös tutkimusprosessin vaikutus tutkijan havainnointiin on huomioitava. Oman, aiheeseen liittyvän tietomäärän lisääntyessä tutkijan tekemät huomiot saattavat hänen omassa mielessään menettää merkitystään ja havainnoidut asiat alkavat näyttää itsestään selviltä. Aineiston käytettävyyden kannalta on kuitenkin olennaisen tärkeää, että muistiinpanot sisältävät järjestelmällisesti tutkijan tekemät havainnot riippumatta siitä, toistavatko ne itseään (aineiston saturaatio). Huolellisesti ja järjestelmällisesti tehdyt muistiinpanot (kenttäpäiväkirjaksi kirjoitetut kenttämuistiinpanot) ovat myös keino tallentaa se prosessi, jossa tutkijan kentän tuntemus ja ymmärrys tutkitusta aiheesta lisääntyy ja saa hänet kiinnittämään huomiota uusiin, aiemmin ehkä kokonaan huomiotta jääneisiin näkökohtiin. Kenttäpäiväkirja on tapa muuntaa tutkijan henkilökohtaiset kokemukset, huomiot ja havainnot käyttökelpoiseksi ja validiksi tutkimusaineistoksi. Niiden kautta tutkija voi myös reflek-

https://doi.org/10.21435/tl.274

toida oman ajattelunsa kehitystä ja siten jalostaa niitä eteenpäin tutkimustuloksiksi ja etnografiseksi narratiiviksi (ks. Sanjek 1990; van Maanen 2011; Ghodsee 2016).

Haastattelu ja vuorovaikutus

Haastattelun lähtökohtana on ihmisten välinen vuorovaikutus, jossa vaihdetaan ajatuksia, asenteita, mielipiteitä, tietoja ja muistoja (Gubrium & Holstein 2003, 3–4). Haastattelu aineistonkeruun menetelmänä tarjoaa erilaisia tapoja olla yhteydessä joko entuudestaan tuttujen tai entuudestaan vieraiden ihmisten kanssa. Halutessamme ymmärtää, miksi ihmiset toimivat havaitulla tavalla tai miten ihmiset käsitteellistävät todellisuuttaan, keskustelemme heidän kanssaan asiasta ja kysymme sitä heiltä. Arkisessa ympäristössä haastattelu on helposti lähestyttävä tutkimusmenetelmä, koska ihmiset tietävät, mitä on edessä, kun heitä pyydetään haastateltavaksi (esim. Silverman 2006).

Haastattelu on dialoginen tapahtuma, jossa molemmat osapuolet vaikuttavat toisiinsa. Siihen liittyy erilaisia kielellisiä ja ruumiillisia elementtejä: viittauksia, sanojen merkitykseen ja erilaisiin kielellisiin ilmauksiin liittyvää kielipeliä, tarkkailua, reagointeja ja sanatonta viestintää, kuten eleitä ja ilmeitä yhteisymmärryksineen ja väärinymmärryksineen. Käytettäessä esimerkiksi kävelyhaastattelun kaltaista menetelmää, jossa tutkija voi vaikkapa kulkea vanhuksen kanssa päivittäisen kauppamatkan, tuottaa haastattelu myös kehollista eli kinesteettistä tietoa. Tällöin vuorovaikutus syvenee ja haastattelutilanne lähestyy osallistuvan havainnoinnin menetelmää. (Esim. Österlund-Pöttzsch 2008; Suopajärvi 2014; Tiili 2016; Bamberg 2017.)

Tutkimushaastattelulla on aina ennalta määrätty tavoite, ja sitä ohjaavat haastattelutilanteen roolit. Se on päämäärähakuista toimintaa, jossa haastattelija on aloitteentekijä ja tavallisesti myös tilanteen ohjaaja. Haastattelijan vastuulla on luoda sellainen vuorovaikutustilanne, jossa haastateltavalla on helppo ja turvallinen olo. Luottamuksellinen tilanne syntyy tutkijan eettisesti kestävästä toiminnasta (esim. hyvä etukäteisinformointi), hyvästä motivoinnista haastattelun alussa sekä kiinnostuksen osoittamisesta esimerkiksi eleillä, ilmeillä ja lisä-

https://doi.org/10.21435/tl.274

kysymyksillä tutkittavan kertomusta kohtaan. (Ruusuvuori & Tiittula 2005.)

Luottamuksellisen haastattelutilanteen muotoutumisessa keskeisenä tekijänä on haastateltavan ja haastattelijan tiedollisten suhteiden tasapainoinen jakautuminen. Tutkimushaastattelun lähtökohtana on ajatus siitä, että haastateltava tietää tutkittavasta aiheesta jotain sellaista, jota tutkija haluaa todentaa aineistonkeruun kautta. Haastateltavalla on haastattelutilanteessa asiantuntijan asema (ks. Hämeenaho 2014). Tutkijan tehtävänä on pysytellä tietämättömämpänä osapuolena: estää omien ennakko-oletustensa ja taustatietojensa vaikutusta tutkittaviin esimerkiksi johdattelevien kysymysten kautta ja olla kiinnostunut haastateltavan antamista tiedoista. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 32–35.) Joissain haastattelutilanteissa edellä mainittu asiantuntija-asetelma saattaa kääntyä vastakkaiseksi, jolloin tutkija ottaa asiantuntijaroolin. Tällaiset tilanteet ovat mahdollisia ja syntyvät tiedostamattomastikin, jos tutkijalle on muodostunut vahva esiymmärrys tai muuten läheinen suhde tutkimaansa aiheeseen. Haastattelutilanteessa piilee vaara, että tilanne muuttuu tutkijan omien tietojen ja mielikuvien tarkisteluksi eikä haastateltavan asiantuntijuudelle jätetä tarpeeksi tilaa. (Ks. Mäkinen 2007.)

Haastattelijan aktiivinen rooli asiantuntijana ei kuitenkaan aina tukahduta haastateltavan asiantuntijuutta. Haastateltava saattaa kiinnostua asiasta uudella tavalla, kun haastattelu muuttuu keskustelevammaksi tilanteeksi, jossa kaksi asiantuntijaa kohtaa toisensa. Yhteisesti jaettu tieto syventää kohtaamista yhteisen asian ääressä. Syntyy hetkellistä yhteisyyttä, luottamuksellinen ilmapiiri, jossa tutkijan ja tutkittavan perinteiset roolit unohtuvat. (Tienari ym. 2005, 123; Mäkinen 2007.) Luottamuksellisen vuorovaikutuksen syntymistä edesauttaa hyvä valmistautuminen haastatteluun, haastattelun muodon ja tyypin hahmottaminen sekä etukäteen tiedottaminen haastateltavalle haastattelun muodosta, sisällöstä ja tarkoituksesta, mikä palvelee myös tutkimusetiikan toteutumista.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Osallistava tutkimus

Etnologinen ja antropologinen tutkimus on luonteeltaan yhteistyöhön perustuvaa, sillä etnografinen tutkimus edellyttää kentän, tutkijan ja tutkittavien myötävaikutusta. Etnologisessa tutkimuksessa ihmisiä lähestytään oman arkensa asiantuntijana ja heidän näkemyksensä ja kokemuksensa ovat tutkimuksen keskiössä (Kajser 1999). Viime vuosikymmeninä osallistavat lähestymistavat ovat tulleet hyvin suosituiksi sekä etnografisessa tutkimuksessa että laajemminkin ihmistieteissä, jopa siinä määrin, että on alettu puhua ”osallistavasta käänteestä”, joka sijoittuu 2000-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle (Gubrium & Harper 2013, 29). Osallistumista korostavien lähestymistapojen tarkoitus on voimaannuttaa yksilöitä ja yhteisöjä toimintaan ja edistää niiden oikeuksia. Keskeinen lähtökohta on se, että tutkimukseen osallistuvat yksilöt ja yhteisöt ovat mukana määrittelemässä tutkimuksen tavoitteita ja konkreettisiin ongelmiin etsitään ratkaisuja nimenomaan yhdessä tuotetun tiedon avulla.

Osallistavan tutkimuksen menetelmiä on kehittynyt eri tieteenaloilla hieman toisistaan eroavin painotuksin. Esimerkiksi osallistava toimintatutkimus *(participatory action research* eli PAR) kehittyi 1990-luvun alkupuolelta lähtien omaksi menetelmäkseen (Whyte 1991). Osallistavassa toimintatutkimuksessa ”tutkittavasta” tulee kanssatutkija, osallinen tiedon tuottamisen prosessissa (Mosse 2007). Osallistavassa antropologiassa (*collaborative anthropology*) puolestaan painotetaan tutkimuksen eettistä velvoitetta ja poliittisesti tiedostavan tutkimusotteen merkitystä erityisesti vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen kohdalla. Alkuperäiskansojen tutkimuksessa on keskusteltu tutkittavien osallistumisesta tutkimusprosessin eri vaiheisiin: sen suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä tulosten arviointiin. Yhteistyöksi ei riitä, että tutkija julkaisee tutkimustulokset omissa nimissään ja informoi niistä tutkittavaa yhteisöä, vaan yhteistyö ja osallistaminen tähtäävät koko tutkimusprosessin ”demokratisoimiseen”. (Lassiter 2005, 16–17.)

On tärkeää tiedostaa, että vaikka osallistava tutkimus pyrkii tasaarvoisempaan tutkimusasetelmaan ja voimauttavaan otteeseen, on tutkimuksessa vaikea irtautua erilaisista hyöty- ja valtasuhteista (Byrne 2009). Erityisesti on kyseenalaistettu sitä, että ”osallistettavat” yhtei-

https://doi.org/10.21435/tl.274

söt nähdään helposti hyvin harmonisina kokonaisuuksina, jolloin ryhmän sisäiset erot ja valta-asetelmat jäävät näkymättömiksi. Osallistavien menetelmien käyttäminen ei automaattisesti johda demokraattiseen ja voimauttavaan lopputulokseen, sillä osallistuminen tutkimushankkeiden aktiviteetteihin edellyttää ryhmiltä ja yksilöiltä monenlaisia resursseja ja motivaatiota. Osallistujilla voi myös olla monenlaisia odotuksia, jotka voivat erota tutkimus- tai kehityshankkeiden tavoitteista. (Steel & Koskinen-Koivisto 2019.) Usein haasteena on motivoida ennestään passiivisia ryhmiä osallistumaan. Siksi osallistavaa lähestymistapaa suunniteltaessa on tärkeää pohtia, miten erilaisia ryhmiä on mahdollista aktivoida, ja miten heidän tarpeensa tulevat kohdatuksi.

Yksi väylä osallistumiseen ovat digitaaliset välineet. Niiden avulla tutkimusta voi tehdä virtuaalisesti ja sen etenemistä pääsee seuraamaan helposti, aikaan ja paikkaan rajoittumatta. Tällöin osallistumisen kynnys voi madaltua. Virtuaalinen osallistuminen mahdollistaa yhteistekijyyden (*co-creation*, ks. esim. Leino & Puumala 2020) ja parhaimmillaan myös tutkijan ja osallistujien yhteisen reflektion (ks. Marcus 2012; Banks, Koskinen-Koivisto & Seitsonen 2018). Osallistavan tutkimuksen lopputuloksena nähdään yhä useammin muutakin kuin akateemista tutkimustekstiä, esimerkiksi näyttelyitä, tarinakarttoja tai muita interaktiivisia multimedioita, jotka ovat osallistujien ja tutkijoiden yhteisesti toteuttamia ja laajan yleisön ulottuvissa. (Steel & Koskinen-Koivisto 2019.) Tällaiset tutkimuksen tuotokset voivat myös jatkaa elämäänsä ja muotoutua edelleen yleisön reaktioiden ja kommenttien myötä.

Osallistavat menetelmät soveltuvat akateemisen tutkimuksen lisäksi erityisen hyvin soveltavaan kulttuurien tutkimukseen, jossa etsitään konkreettisia ratkaisuja arkielämän ongelmiin (Hämeenaho, Suopajärvi & Ylipulli 2018, 8) ja kehityshankkeisiin, joissa tehdään yhteistyötä eri toimijoiden välillä. Esimerkkejä osallistavasta ja soveltavasta tutkimuksesta ovat monet niin sanotut kulttuurisuunnittelu-hankkeet, joissa pyritään kehittämään kaupunkien asuinalueita, kyliä tai taajamia asukkaiden toiveisiin perustuen (ks. esim. Häyrynen & Wallin 2017).

https://doi.org/10.21435/tl.274

Dialoginen tutkimusote

Etnografinen tutkimus, jossa vuorovaikutus haastateltavan kanssa on keskeisessä asemassa, on luonteva perusta dialogiselle metodologialle. Siinä tiedon nähdään rakentuvan prosessinomaisena ja intersubjektiivisena, tutkijan ja tutkittavan välisenä vuorovaikutuksena (ks. esim. Crapanzano 1990; Mannheim & Tedlock 1995; Vasenkari 1996; Vasenkari & Pekkala 2000). Dialogisuus on läsnä kaikessa ihmisten välisessä toiminnassa, sekä kommunikaatiossa kahden tai useamman ihmisen välillä että yksilön ja yhteisön välisessä suhteessa (Koskinen-Koivisto 2014a). Dialogisuus on usein etnografisen tutkimuksen ontologinen ja epistemologinen lähtökohta. Tämän lisäksi sillä on eettinen ja poliittinen sekä käytännöllinen ulottuvuus (ks. Mannheim & Tedlock 1995, 4).

Dialoginen antropologia syntyi refleksiivisen käänteen yhteydessä 1980-luvulla, kun antropologit alkoivat kyseenalaistaa tutkijan valta-aseman suhteessa tutkittaviinsa sekä länsimaiseen ajatteluun nojaavan alkuperäiskansojen kulttuurien selittämisen ja esittämisen tradition (Marcus & Fischer 1986, 68; Tedlock & Mannheim 1995, 2–3; Sykäri 2012). Dialogisen lähestymistavan syntyyn vaikuttivat tarve purkaa tutkijan ja tutkittavan välisiä epätasa-arvoisia valta-asetelmia sekä halu tarkastella tutkijan osallisuutta tutkimusaineiston tuottamisessa. Dialogisen menetelmän tavoitteena onkin tekstin ja tulkintojen moniäänisyys (Vasenkari & Pekkala 2000.) Sitä on sittemmin käytetty esimerkiksi feministisessä haavoittuviin yksilöihin kohdistuvassa tutkimuksessa (Lawless 1992) sekä yksilöä ja hänen sosiaalista asemaansa tarkastelevassa tutkimuksessa (Sawin 2004; Koskinen-Koivisto 2014b).

Dialogisessa tutkimuksessa tutkija osallistuu sekä haastatteluun että tutkimukseen keskustelukumppanina eikä pyri jättäytymään taka-alalle tai olemaan vaikuttamatta haastattelun kulkuun. Tavoitteena on, että haastattelijasta ja haastateltavasta tulee tasavertaisia keskustelukumppaneita. Tutkija voi esimerkiksi haastaa ja kyseenalaistaa tutkittavaansa (ks. esim. Koskinen-Koivisto 2014; Rabinow 2007). Tällainen edellyttää kuitenkin syvää keskinäistä luottamusta, mikä voi syntyä vasta useamman haastattelukerran myötä (ks. Sykäri 2012).

https://doi.org/10.21435/tl.274

Dialoginen haastattelututkimus edellyttääkin pitkää tutkimusprosessia ja haastattelusuhdetta.

Dialogisuudesta analyysimenetelmänä on kirjoitettu verrattain vähän. Useimmiten dialogisuus sisältyy erilaisiin haastatteluaineiston analyysimenetelmiin. Haastatteludialogia voi analysoida esimerkiksi puheen etnografian (*ethnography of speech*) keinoin tarkastelemalla haastattelijan ja haastateltavan puheenvuoroja (esim. Aro 1996). Tällainen haastattelutilanteen ja sen dynamiikan tarkastelu tuo usein esiin, millaiset kysymykset haastateltava kokee itsestään selvinä, kiusallisina tai vaikeina sekä millaisissa tilanteissa haastattelija ja haastateltava puhuvat toistensa ohi. Lisäksi puheenvuoroja analysoidessa tulevat esiin haastateltavan erilaiset ja mahdollisesti keskenään ristiriitaiset tulkinnat, joiden merkitystä dialogista menetelmää käyttävät tutkijat ovat paljon pohtineet (ks. esim. Sawin 2004; Koskinen-Koivisto 2014; Hynninen 2017). Myös narratiivien analyysissä tarkastellaan kertomuksiin sisältyviä ja niiden välisiä dialogisia suhteita, kuten henkilökohtaisten kertomusten ja laajempien kulttuuristen kertomusten välistä jännitettä (ks. esim. Koskinen-Koivisto 2014b; Hynninen 2017).

Dialogista tutkimusotetta on kritisoitu idealistisena ja liian laajana. Vaikka on korostettu, että kaikki etnografinen tutkimus on dialogista (Mannheim & Tedlock 1995), ei dialogi erilaisten ihmisten välillä merkitse ymmärrystä ja yhteisiä pyrkimyksiä (Crapanzano 1995). Onkin tärkeää huomioida, ettei tutkijan ja tutkittavan kohtaamiseen sisältyviä nyansseja, kommunikaation moniulotteisuutta ja siihen vaikuttavia konteksteja voi kuvata tyhjentävästi (Mannheim & Tedlock 1995; Rabinow 2007). Kulttuurien tutkijoiden on myös hyväksyttävä, että tieteelliseen tutkimukseen voi sisältyä tavoitteita, joita keskustelukumppanit ja tutkittavat eivät jaa tai ymmärrä. Näin ymmärrettynä dialogisissa analyysimenetelmissä piilee erityinen vahvuus. Sen avulla voi tarkastella esimerkiksi hyvin erilaisia ja toisistaan kaukana olevia kokemusmaailmoja ja analysoida dialogin osapuolien erilaisia rooleja, näkökantoja sekä vuorovaikutuksen säröjä ja väärinymmärryksiä (ks. esim. Sawin 2004; Koskinen-Koivisto 2014a).

https://doi.org/10.21435/tl.274

Haastattelutyypit

Tutkimuksen vaihe, aihe ja tavoite määrittävät haastattelun rajausta. Tutkimus voi esimerkiksi perustua vain yhden haastattelutyypin mukaisiin haastatteluihin tai samassa tutkimuksessa ja samalta haastateltavalta on mahdollista kerätä aineistoa eri tavoin rajattujen haastattelujen avulla. Oma haastattelutyyppinsä on etnografinen haastattelu, joka muodostuu niistä keskusteluista ja vuoropuheluista, joita tutkija käy tutkittavien kanssa kentällä ollessaan (Heyl 2010). Sen tavoitteena on kartoittaa haastateltavan elämänpiiriä laajasti ja siten kehystää hänen vastauksiaan tutkittavaan aiheeseen liittyen (Tiittula & Ruusuvuori 2005; Hammersley 2006). Etnografisen kenttätutkimuksen aikana tutkija voi myös käyttää erilaisia haastattelumuotoja kuten elämäkertahaastattelua tai muistitietohaastattelua (ks. Tietolaatikko: Haastattelijan muistilista).

Strukturoidumpia haastatteluja voi käyttää tiedonkeruun menetelmänä monin tavoin riippuen tiedonintressistä. Haastattelut voivat olla yksilö- tai ryhmähaastatteluja, joihin etsitään tutkimusaiheen ja -asetelman kannalta sopivia osallistujia (ns. fokusryhmä-haastattelut). Tällöin tutkija suunnittelee aineistonkeruun ja myös haastattelujen toteutuksen etukäteen miettien, millaisen aineiston avulla hän voi vastata tutkimuskysymyksiinsä. Tutkija pohtii, keitä hänen tulee haastatella, kuinka avoimella tai rajatulla teemalla ja kysymyksillä sekä missä haastattelut kannattaa toteuttaa. (Ks. esim. Hämeenaho 2014.)

Ryhmähaastattelujen suunnittelussa tulee huomioida haastateltavien väliset (valta)suhteet ja niiden mahdollinen vaikutus siihen, millaisia asioita ryhmässä tuodaan esiin ja millaiset asiat jätetään mainitsematta (Puusa 2020). Esimerkiksi työyhteisössä toteutettavassa tutkimuksessa esimiehen läsnäolo haastattelussa työntekijöiden rinnalla voi vaikeuttaa kriittisten näkökulmien esiin tuomista. Toisaalta, jos tutkimuksessa on toiminnan kehittämiseen liittyvä tavoite, voi yhteinen haastattelu olla tilanne, jossa eri toimijoiden kokemuksia ja näkökulmia tuodaan tavoitteellisesti yhteen ja kehitetään yhdessä eteenpäin (esim. Hämeenaho ym. 2019). Haastattelujen suunnittelun lähtökohtana ovat siis tutkimuksen tavoitteet ja tiedonintressit.

Mitä tarkemmin rajattuun aiheeseen haetaan tietoa, sitä huolellisemmin ja yksityiskohtaisemmin haastattelurunko valmistellaan.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Toisaalta tavoitteena voi olla myös tiettyyn kenttään tai ilmiöön tutustuminen, jolloin haastatteluaineiston pohjalta etsitään tarkempia, tutkittavien kokemusmaailmasta nousevia tutkimuskysymyksiä. Tällöin haastattelurunko kannattaa jättää mahdollisimman avoimeksi. Kaikista strukturoiduin muodoltaan on lomakehaastattelu. Lomakehaastattelut jäsentyvät täsmällisten, teknisesti samanlaisten kysymysten varaan, joissa vastausmahdollisuudet ovat usein hyvin rajatut. Tällainen tutkimus on helppo toteuttaa myös digitaalisena, esimerkiksi mobiililaitteilla vastattaviksi. Lomakehaastatteluilla pyritään määrällisesti laajempaan ja vertailukelpoiseen aineistokokonaisuuteen. Samalla ne tarjoavat pohjatietoa, jota voi hyödyntää teemahaastattelujen suunnittelussa. (Hirsjärvi & Hurme, 2000.) Myös puolistrukturoidussa haastattelussa tutkija pyrkii saamaan kaikilta haastateltavilta vastauksia tiettyihin kysymyksiin tai tiettyihin teemoihin liittyen. Puolistrukturoitu haastattelu antaa kuitenkin tilaa avoimelle keskustelulle ja joustaa haastattelun kuluessa esiin nousevien asioiden huomioimiseksi. (Ks. esim. Tiittula & Ruusuvuori 2005, 11–12; Hämeenaho 2014.)

Haastattelu voi olla muodoltaan myös hyvin avoin, jopa vain yhden teemaa määrittävän pääkysymyksen varaan rakentuva tilanne, jossa haastateltava itse ohjaa keskustelun kulkua. Avoin haastattelu vaatii tutkijalta malttia pysytellä hiljaa, sillä haastateltavalle on annettava tilaa ja aikaa kertoa tarinansa. Haastattelijan roolina onkin lähinnä kuunnella ja tukea haastateltavaa tekemällä tarvittavia lisäkysymyksiä. Elämäkertahaastattelut, kerronnalliset haastattelut ja esitutkimusvaiheen haastattelut pyritään tavallisesti pitämään tällaisina mahdollisimman avoimina haastatteluina (eroista ks. esim. Hyvärinen & Löyttyniemi 2005; Nissi 2017).

Rajatummissa teemahaastatteluissa tutkijan rooli ja ennakkotiedot korostuvat. Tutkija teemoittaa ja jäsentää haastattelurungon ennen haastattelua ja pyrkii ohjaamaan haastattelua tutkimustavoitteidensa mukaisesti tarkentavien kysymysten avulla. Teemojen käsittelyjärjestys ja muut yksityiskohdat määrittyvät yleensä vasta haastattelun aikana, joten teemahaastattelussakin etusijalla ovat haastateltavien tulkinnat. Haastateltava saa vastata kysymyksiin vapaasti, omin sanoin, omin esimerkein ja omalla tyylillään. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 14; Ruotsala 2005, 65.) Teemahaastattelut vaativat tutkijalta perehtymistä

https://doi.org/10.21435/tl.274

aiheeseen ennen haastattelua, ja käsiteltävät teemat voivat nousta aiemmasta tutkimuksesta ja teorioista. Usein teema- ja kysymyslistan tarkempi seuraaminen on tarpeen ensimmäisissä haastatteluissa, jotta tutkimuksen vaatimat sisällöt tulevat käsitellyiksi. Useampien haastattelujen myötä tutkijan käsitys tutkimuksensa tavoitteista ja haastattelujen teemoista tarkentuu.

Teemahaastatteluissa haastatellaan samaa henkilöä tavallisesti vain kerran tai kaksi. Sen sijaan syvähaastatteluissa tutkija tapaa haastateltavan useita kertoja. Elämäkerrallisten syvähaastatteluiden tavoitteena on, että tutkimukseen osallistuva henkilö saa esittää erilaisia tulkintoja elämänsä keskeisistä tapahtumista ja sisällöistä. Usein ensimmäinen haastattelu sisältää ennalta odotettuja vastauksia esitettyihin kysymyksiin ja kokonaisia ehjiä kertomuksia, kun taas myöhemmät haastattelut voivat tuoda eteen yllättäviä ja ristiriitaisiakin tulkintoja, joiden kautta haastateltava ikään kuin haastaa sekä kuulijansa että itsensä pohtimaan aiemmin kertomaansa uusista näkökulmista. (ks. Sykäri 2012; Koskinen-Koivisto 2014a, 32–33, 35–36.) Haastateltava voi näin tarjota erilaisia versioita itselleen merkityksellisten elämänvalintojen, kuten ammatinvalintaan johtaneista, syistä. Erilaisten haastateltavan kertomien versioiden ja tulkintojen vertailu voi olla yksi haastatteluaineiston analyysimenetelmä (ks. esim. Hynninen 2017). Avoimelle vuorovaikutukselle rakentuvien haastatteluiden kohdalla on tärkeää huomioida haastatteluhetkellä tapahtuvaa sanatonta kommunikaatiota, keskustelun rytmittymistä ja taukoja sekä osapuolten reaktioita. Esimerkiksi hiljaisilla hetkillä on usein tärkeitä merkityksiä (ks. Esim. Ruotsala 2005; Siim & Seljamaa 2016). Tämän lisäksi tutkija voi kiinnittää huomiota haastateltavan tunneilmauksiin ja affektiivisin reaktioihin. Nämä saattavat olla ristiriidassa sanotun kanssa tai antavat keinoja päästä kiinni niihin asioihin, jotka jätetään sanomatta tai joiden sanoittaminen on mahdotonta (esim. Povrzanović Frykman 2020).

Haastattelujen tekeminen

Haastattelemista voi opiskella ja sen hyviin käytäntöihin voi tutustua erilaisten menetelmäkirjojen avulla (esim. Gubrium & Holstein

https://doi.org/10.21435/tl.274

2003; Ruusuvuori & Tiittula 2005; 2010; Josselson 2013; Brinkmann & Kvale 2015). Silti on hyvä muistaa, että haastattelemaan oppii tekemällä haastatteluja. Haastattelutilanne on aina myös inhimillinen kohtaaminen, jossa jokainen tutkija on läsnä omana itsenään. Se, millainen haastattelija olet, muotoutuu haastatteluja tehdessä, kokemuksen ja oman tekemisen reflektoinnin kautta. Itse tehtyjen haastattelujen litterointi on mainio keino oppia siitä, mitä on haastattelutilanteissa tehnyt hyvin ja mitä voisi tulevia tutkimuksia varten kehittää esimerkiksi kysymysten esittämisessä ja uusiin aiheisiin tarttumisessa.

Huolellinenkaan suunnittelu, valmistautuminen tai tutkijan vankka kokemus haastattelijana olemisesta eivät poista sitä tosiasiaa, että haastattelu on menetelmänä aina yllätyksellinen ja jokainen haastattelutilanne on ainutkertainen vuorovaikutustapahtuma. Strukturoituja haastatteluja tehdessä tutkija voi huomata, kuinka esiin nousee kiinnostavia aiheita, joiden käsittelyyn hän ei ollut varautunut tai jotka eivät tunnu mahtuvan haastattelun teemaan. Tutkimuksesta riippuen näihin yllättäviin aiheisiin voi tarttua, ja niihin liittyviä kysymyksiä voi kysyä myös muilta haastateltavilta. Joskus on kuitenkin syytä vain hyväksyä se, että täysin uusiin näkökulmiin ja aiheisiin ei voi tarttua vaan kyseinen haastattelu on syytä tehdä alkuperäisen suunnitelman mukaan. Näin on hyvä toimia etenkin toimeksiantona tehtävässä tutkimuksessa, jonka tavoitteet on tarkasti rajattu ja jonka aikataulu voi myös olla tiukka. Jonkin aiheen rajaaminen pois tutkimuksesta ei tarkoita sitä, ettei haastateltavan anneta puhua itselleen mieleen nousevista asioista, tai sitä, etteikö tutkija voisi palata aiheen pariin myöhemmin. Haastatteluista kannattaakin pitää samankaltaista muistiinpanopäiväkirjaa, kuin havainnointiin perustuvasta tutkimuksesta.

Haastatteluprosessin alussa on mahdollista tehdä testihaastattelu itselle tutun henkilön kanssa. Testihaastattelu on hyvä tapa hahmottaa, miten eri haastattelutekniikat ja -kysymykset toimivat. Testihaastattelu myös mahdollistaa erilaisten haastattelukysymysten ja niiden järjestyksen kokeilun, eikä sitä tarvitse sisällyttää varsinaisiin tutkimushaastatteluihin. Testihaastattelu on oiva keino välttää tilannetta, jossa tutkijan ennakkokäsitykset ja aiemmat tiedot ohjaavat haastattelutilannetta liikaa tai jossa haastateltava nostaa esiin teemoja ja

https://doi.org/10.21435/tl.274

näkökulmia, joita tutkija ei ollut suunnitteluvaiheessa huomioinut mutta jotka ovat relevantteja tutkimuksen kannalta. Samalla testihaastattelu toimii harjoituksena tilanteelle, jossa keskustellaan ehkä hyvinkin sensitiivisestä ja vaikeasta aiheesta.

Haastattelutilanne voi jännittää aluksi sekä haastattelijaa että haastateltavaa. Alkukankeutta voi hälventää helpoilla lämmittelykysymyksillä, joiden ei tarvitse liittyä suoraan tutkittavaan aiheeseen, esimerkiksi, millainen on arkipäiväsi tai kerrotko tähän alkuun hieman itsestäsi? Usein on mahdollista mennä suoraan asiaan kysymällä avoimen kysymyksen, jossa kehottaa haastateltavaa kertomaan, miten tutkittava aihe liittyy hänen elämäänsä. Haastattelun edetessä tutkija huolehtii siitä, että haastattelu kattaa tutkimuksen kannalta tärkeät tai keskeiset aiheet. Haastattelujen aikana tutkijan on aina syytä tehdä muistiinpanoja, joihin on tärkeää merkitä sanatonta viestintää, joka ei tallennu nauhalle, sekä tutkijan omia huomioita haastattelun kulusta ja vuorovaikutuksesta. Haastattelutyypistä riippuen tutkittaville annetaan enemmän tai vähemmän tilaa ohjata keskustelun kulkua, mutta tutkijan on tärkeää säilyttää roolinsa tutkijana. Vaikka aihe olisi kuinka tuttu ja tutkija kokee ymmärtävänsä haastateltavaa hyvin, ei kysymyksiä tai vastauksia voi kuitata toteamalla ”joo, mä tiedän” tai viittaamalla johonkin asiaan ikään kuin itsestään selvänä. Haastattelu tehdään, jotta saadaan tallennettua aiheeseen liittyvää laadullista aineistoa tutkittavan sanoittamana. Litteroitu aineisto, jossa kysytty asia kuitataan vastauksella ”kyllähän sä tiedät tän” ja jossa tutkija hyväksyy vastauksen toteamalla ”joo, just niin”, ei välttämättä ole käyttökelpoista tutkimusaineistoa.

Hyvät kysymykset haastattelussa ovat sellaisia, että ne mahdollistavat monipuoliset vastaukset. Haastateltavaa voi ja kannattaa pyytää selittämään ajatuksiaan tarkemmin. Kyllä- tai ei-vastauksiin on hyvä pyytää perustelu, vaikka kysymys olisi ollut yksiselitteinen. Kaikissa haastattelun vaiheissa tutkijan tulee välttää päälle puhumista, vastausten liian nopeaa hyväksyntää (esim. siirtymällä nopeasti seuraavaan kysymykseen) tai olettamasta, että haastateltavalla ei ole enempää sanottavaa, vaikka hän pitäisikin tauon. Haastattelijan on tärkeää sietää hiljaisuutta sekä antaa haastateltavalle aikaa täydentää vastaustaan ja tuoda esiin myös vaihtoehtoisia näkökulmia (esim. Ruotsala 2005, 65).

https://doi.org/10.21435/tl.274

Haastatteluja voi täydentää muilla menetelmillä, kuten pyytämällä haastateltavia kirjoittamaan päiväkirjaa (ks. esim. Hämeenaho 2014) tai pyytämällä haastateltavaa ottamaan valokuvia haastateltavaan aihepiiriin liittyen jo ennen haastattelua (esim. Koskela 2014). Näitä täydentäviä aineistoja voidaan käyttää sekä haastattelun aikana haastattelurunkoon suunniteltuja aiheita koskevan keskustelun tukena että tuomaan kokonaan uusia näkökulmia, aiheita ja teemoja mukaan haastatteluun. Yleensä tavoitteena on tutkittavien osallisuuden lisääminen ja siten tutkimukseen liittyvien valtasuhteiden tasapainottaminen (esim. Suopajärvi 2017).

Tietolaatikko: Haastattelijan muistilista

Valmistautuminen:
- Tutkimushanke sekä aineistojen keruu käynnistyvät tutkimusprosessin huolellisella suunnittelulla. Prosessi vie väistämättä jonkin verran aikaa.
- Tutustu tietosuojaan ja aineistojen hallintaan liittyviin lakisääteisiin asioihin.
- Hyödynnä yliopiston tarjoamia tukipalveluja aineistonkeruun ja aineistonhallinnan suunnittelussa.
- Aineistonkeruu on prosessi, joka tulee suunnitella mahdollisimman tarkkaan jo ennen varsinaisen keruun aloittamista. Prosessi ulottuu aineiston koko elinkaaren ajalle.

Tutkimuksen tavoitteet, tutkittavien valinta ja aiheen rajaus:
- Millaisia haastattelu- ja havainnointimenetelmiä käytetään, jotta aineiston avulla voidaan vastata tutkimuskysymyksiin? Kenen näkökulmasta aihetta tarkastellaan? Millaisia teemoja ja/tai kysymyksiä haastattelurunkoon tulee?
- Kuinka paljon tutkittavia halutaan osallistaa esimerkiksi pyytämällä heitä kirjoittamaan haastatteluja täydentäviä päiväkirjoja tai ottamalla valokuvia?
- Onko tutkittavilla jotain sellaisia erityistarpeita, jotka tulee huomioida haastattelutilanteissa, esimerkiksi tarve tulkkaukselle tai selkokielisyydelle?

Aineistonhallinnan suunnittelu ja tutkimuseettiset kysymykset:
- Muista, että aineistonhallintasuunnitelma ohjaa kaikkea aineistonkeruuta ja että sen avulla varmistat tutkimuksesi eettisyyden sekä voit

https://doi.org/10.21435/tl.274

ennakolta varautua erilaisiin haasteisiin. Tee se siis huolellisesti, ohjeita noudattaen.
- Perehdy tutkimuseettisiin kysymyksiin ja ihmistieteisiin liittyviin erityisohjeisiin. Perehdy tietosuojalainsäädäntöön ja tutkijan velvollisuuksiin.
- Aineistonkeruuseen liittyvät sopimukset tulee tehdä ennen aineistonkeruun aloittamista tutkittavien, aineiston käsittelyyn osallistuvien ja mahdollisten kolmansien osapuolien (esimerkiksi yritys tai järjestö, jonka kanssa tutkimuksessa tehdään yhteistyötä) kanssa.

Haastattelujen tekoon valmistautuminen:
- Suunnittele haastattelurunko ja tee (muutama) pilottihaastattelu. Muokkaa haastattelurunkoa tarpeen mukaan. Mieti vielä kerran, millaista tietoa saat haastattelukysymyksilläsi ja vastaako se tutkimuskysymykseesi.
- Sovi haastattelut ja varmista aika ja paikka hyvissä ajoin. On myös kohteliasta lähettää haastateltavalle muistutusviesti muutamaa päivää aikaisemmin. Muistuta myös muita haastatteluun osallistuvia (esimerkiksi avustajat).
- Muista lähettää haastateltavalle kaikki hänen tarvitsemansa tutkimukseen liittyvä tieto ymmärrettävässä muodossa.
- Varaa tarvittavat materiaalit ja laitteet hyvissä ajoin, jos lainaat niitä esimerkiksi yliopistolta. Opettele käyttämään laitteita ja varmista, että sinulla on laitteiden kanssa yhteensopiva varavirtalähde mukanasi. Tietoturvasyistä matkapuhelin ei sovi haastatteluäänitteen tallentamiseen, joten varaa käyttöön asianmukainen ääninauhuri.
- Jos teet haastatteluja etäyhteydellä, varmista, että ohjelma on tietoturvallinen ja soveltuu tarvittaessa erityisten henkilötietoryhmien käsittelyyn, se on päivitetty haastattelun alkaessa ja käyttämäsi tallennusmenetelmä toimii. Testaa laitteita ja tallennusta etukäteen.

Haastattelutilanne:
- Mene paikalle ajoissa (tai käynnistä etähaastatteluun käyttämäsi ohjelma ajoissa). Muista ottaa mukaasi haastateltavan puhelinnumero – ja lataa oma puhelimesi. Jos eksyt ja tiedät myöhästyväsi, ilmoita asiasta haastateltavalle. Pyydä anteeksi viiveitä ja muita mahdollisia häiriöitä.
- Käy läpi tutkimustiedote haastateltavan kanssa ja täytä sopimus haastatteluun osallistumisesta sekä aineistonkäyttöön liittyvistä luvista.
- Ole haastattelutilanteessa oma itsesi ja muista, että kyseessä voi olla haastateltavalle ensimmäinen kerta, kun hän osallistuu tutki-

https://doi.org/10.21435/tl.274

mukseen. Voit jutustella aluksi jotain yleisempää. Kerro, milloin käynnistät nauhurin. Tarkkaile nauhuria koko haastattelun ajan varmistaaksesi, ettei virta lopu kesken tai nauhoitus muista syistä katkea ainakaan pitkäksi aikaa. Varaa mukaan laturi, vara-akku tai paristoja käyttämäsi tallennuslaitteen mukaisesti.
- Ole rauhallinen ja pysyttele tutkijan roolissa. Omaa persoonaa ei kuitenkaan pidä häivyttää. Jos olet valinnut menetelmäksesi avoimen teemahaastattelun, anna keskustelun kulkea. Huolehdi kuitenkin siitä, että kysyt myös sellaiset mahdolliset tarkkaan strukturoidut kysymykset, jotka haluat kysyä kaikilta haastateltavilta. Vaikka haastattelutilanne olisi kuinka mukava ja leppoisa (tai ahdistava ja erityisen vaikeita aiheita käsittelevä), kyse on tutkimukseen liittyvästä aineistonkeruusta. Tutkijan tulee siis ohjata tilannetta ja huolehtia siitä, että tutkimusaineistoa kertyy. Tämä on tärkeää myös tutkittavien oikeuksien kannalta.

Työpöydän ääressä:
- Henkilötietojen käsittely ja aineistonhallinta tulee tehdä täsmällisesti ja aineistonhallintasuunnitelman mukaisesti. Hyödynnä yliopistojen tarjoamia tutkimuksen tukipalveluja, lomakepohjia ja ohjelmistoja.
- Jatkokäsittele aineisto sillä teknisellä tarkkuudella, mitä tutkimuksesi ja aineiston pitkäaikaissäilytys edellyttää.
- Huolehdi tutkimusdatan tietoturvallisesta säilytyksestä tutkimuksesi ajan sekä datan säilyttämisestä tai tuhoamisesta aineistonhallinnansuunnitelman mukaisesti.
- Huolehdi anonymisoinnin lisäksi myös muista arkistointiin mahdollisesti liittyvistä asioista, tiedostoformaateista, datasiirroista ja tallentamisen käytännöistä.
- Metadata tarkoittaa aineiston kuvailemisen tasoa. Noudata siinä yliopiston, tilaajan, TENKin, Tietoarkiston ja mahdollisen arkiston ohjeita.
- Muista huolehtia myös itsestäsi. Haastattelut ovat voineet herättää sinussa voimakkaitakin tunteita, ja niitä on hyvä käsitellä oman hyvinvoinnin säilyttämiseksi. Hyödynnä työnohjausta tai vertaistukea. Muista kuitenkin aina suojella tutkittavia – voit puhua omista tunteistasi ja tutkimuksesi aiheesta mutta et yksittäisistä tutkittavista siten, että heidät voidaan tunnistaa.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Lopuksi

Havainnointi ja haastattelu ovat kulttuurien tutkimuksessa tavallisia aineistonkeruun menetelmiä. Kuten tässä luvussa olemme esittäneet, näitä menetelmiä voi käyttää joko itsenäisesti tai soveltaen osana monimenetelmäisiä tutkimuksia. Etnografinen kenttätyö sisältää sekä havainnointia että haastatteluja. Tällöin havainnointi ja haastattelut palvelevat kokonaisvaltaisen ymmärryksen synnyttämistä ja täydentävät toisiaan. Laadullinen tutkimus voi perustua yksinomaan havainnoinnille tai haastatteluille, jotka tehdään ilman antropologiseen kenttätyöhön liittyvää osallistuvaa havainnointia. Tällöin korostuu tarve suunnitella aineistonkeruu ja sen tavoitteet tarkemmin jo etukäteen.

Riippumatta siitä, millaisia muita aineistoja tutkija käyttää, tulee havainnointi ja haastattelut toteuttaa huolellisesti tutkijan toimet dokumentoiden ja niitä reflektoiden. Molemmat menetelmät korostavat tutkijan roolia tutkimusprosessia johtavana ja myös laadullisiin aineistoihin perustuvia tulkintoja tekevänä toimijana. Havainnoinnin lähtökohtana on tutkijan utelias ja tarkkaavainen katse. Se, mitä tutkija näkee ja miten hän näkemäänsä tulkitsee, on aina myös henkilökohtainen prosessi, joka tapahtuu tutkijuuden takana. Havaintojen muokkaaminen tutkimusaineistoksi edellyttää sekä havainnoinnin aikana tehtäviä järjestelmällisiä muistiinpanoja että niiden työstämistä erilaisia kenttäpäiväkirjan kirjoittamiseen liittyviä metodeja hyödyntämällä. Kenttäpäiväkirjan ja muiden erilaisten muistiinpanojen kirjoittaminen ovat olennainen osa tutkimuksen tekoa, ja ne mahdollistavat tutkijan tulkintojen kehittymisen seuraamisen ja siten tutkimuksen validiteetin varmistamisen.

Myös haastattelututkimus edellyttää tutkijalta jatkuvaa itsereflektiota. Kuten luvussa todettiin, haastattelut voivat olla erityyppisiä ja kaikista strukturoiduimmissa haastatteluissa tutkija on tehnyt suuria valintoja jo ennen haastattelun käynnistymistä. Toisaalta on myös tärkeää muistaa, ettei avoin teemahaastattelukaan ole valtasuhteiltaan neutraali vaan tutkija on valinnut tutkittavan aiheen ja teemat sekä etsinyt sopivaksi arvioimiaan tutkittavia osallistumaan haastatteluun. Haastattelutilanne edellyttää tutkijalta oman roolin ja asiantuntijuuden sovittamista siihen vuorovaikutustilanteeseen, joka tutkittavan kanssa muodostuu.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Havainnointi ja haastattelu ovat menetelmiä, joissa jokaiselle tutkijalle muodostuu oma tapansa tehdä ja toimia. Niitä on vaikeaa oppia muuten kuin tekemällä. Opaskirjoja on toki hyödyllistä lukea, ja aineistonkeruun suunnittelussa tulee noudattaa kaikkia niitä ohjeita, joita tieteen etiikka edellyttää. Hyvän aineistonkeruusuunnitelman kanssa voikin sitten lähteä kentälle – havainnoimaan, haastattelemaan ja oppimaan jatkuvasti uutta kulttuurisen tiedon keruusta ja omasta tavasta olla tutkija.

Lisälukemista

Davies, Charlotte A. 2008. *Reflexive ethnography. A guide to researching selves and others.* Lontoo: Routledge.

Maranhão, Tullio (toim.). 1990. *The interpretation of dialogue.* Chicago: The University of Chicago Press.

Murchinson, Julian. 2010. *Ethnography essentials: designing, conducting, and presenting your research.* San Francisco: Jossey-Bass.

Ruusuvuori, Johanna, Tiittula, Liisa & Aaltonen, Tarja (toim.). 2005. *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus.* Tampere: Vastapaino.

Sanjek, Roger (toim.). 1990. *Fieldnotes. The makings of anthropology.* Ithaca: Cornell University Press.

Lähteet

Aro, Laura. 1996. *Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Bamberg, Jarkko. 2017. Kävelyhaastattelu. Julkaisussa: Hyvärinen, Matti, Nikander, Pirjo, Ruusuvuori, Johanna, Aho, Anna Liisa & Granfelt, Riitta (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 256–269.

Banks, Ian, Koskinen-Koivisto, Eerika & Seitsonen, Oula. 2018. Public engagements with Lapland's dark heritage: community archaeology in Finnish Lapland. *Journal of Community Archaeology and Heritage* 5:2, 128–137. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: https://doi.org/10.1080/20518196.2017.1383672.

Bregenhøj, Carsten. 1982. Folkloristinen suodatin. Julkaisussa: Suojanen, Päivikki & Saressalo, Lassi (toim.) *Kulttuurin kenttätutkimus*. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos, 249–281.

Brinkmann, Svend & Kvale, Steinar. 2015. *InterViews: Learning the craft of qualitative research interviewing.* 3. p. Los Angeles: Sage.

Byrne, Anne, Canavan, John & Millar, Michelle. 2009. Participatory research

https://doi.org/10.21435/tl.274

and the voice-centred relational method of data analysis: is it worth it? *International Journal of Social Research Methodology* 12:1, 67–77.

Clifford, James. 1990. Notes on (Field)notes. Julkaisussa: Sanjek, Roger (toim.) *Fieldnotes: The makings of anthropology*. Ithaca: Cornell University Press, 47–70.

Crapanzano, Vincent. 1990. On dialogue. Julkaisussa: Maranhão, Tullio (toim.) *The interpretation of dialogue*. Chicago: The University of Chicago Press, 269–291.

Ehn, Billy. 2014. Arjen yllätyksiä – huomaamattoman etnografia ja kulttuurianalyysi. Julkaisussa: Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos ry, 59–75.

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar. 2010. *The secret world of doing nothing.* Berkeley: University of California Press.

Emerson, Robert, Fretz, Rachel & Shaw, Linda. 1995. *Writing ethnographic fieldnotes*. 2. p. Chicago: The University of Chicago Press.

Fetterman, David. 1989. *Ethnography step by step*. Newbury Park: Sage.

Fingerroos, Outi. 2015. Etnologinen katse: virkaanastujaisluento 3.12.2014. *Elore* 22: 1. [viitattu 10.5.2022]. Saatavissa: https://doi.org/10.30666/elore.79188.

Geertz, Clifford. 1973. *The interpretation of cultures. Selected essays*. New York: Basic Books.

Ghodsee, Kristen. 2016. *From notes to narrative. Writing ethnographies that everyone can read*. Chicago: University of Chicago Press.

Goodall, H. Lloyd. 2000. *Writing the new ethnography*. Oxford: AltaMira Press.

Gubrium, Aline & Harper, Krista. 2013. *Participatory visual and digital methods*. Walnut Creek; California: Left Coast Press Inc.

Gubrium, Jaber & Holstein, James. 2003. Introduction. Julkaisussa: Holstein, James & Gubrium, Jaber (toim.) *Inside interviewing. New lenses, new concerns*. Thousand Oaks: Sage, 4–20.

Hammersley, Martyn. 2006. Ethnography: problems and prospects. *Ethnography and Education* 1:1, 3–14.

Heyl Sherman, Barbara. 2010. Ethnographic interviewing. Julkaisussa: Atkinson, Paul, Coffey, Amanda, Delamont, Sara, Lofland, John & Lofland, Lyn (toim.) *Handbook of ethnography*. Thousand Oaks: Sage, 369–383.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. 2000. *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö.* Helsinki: Gaudeamus.

Hynninen, Anna. 2017. *Minä, lotta, vaimo, äiti: Kerronnan variaatio ja toimijuus aktiivikertojan muistelukerronnassa*. Turku: Turun yliopisto. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6729-2.

Hyvärinen, Matti & Löyttyvuori, Varpu. 2005. Kerronnallinen haastattelu. Julkaisussa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus.* Tampere: Vastapaino, 189–222.

Hämeenaho, Pilvi. 2014. *Hyvinvoinnin verkostot maaseudulla asuvien äitien arjessa. Etnologinen tutkimus palvelujen käytöstä ja hyvän arjen raken-*

https://doi.org/10.21435/tl.274

tumisesta. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-222-5.

Hämeenaho, Pilvi, Rask, Linda, Kasila, Kirsti & Kettunen, Tarja. 2019. Terveydenhuollon ammattilaisten ja asiakkaiden näkemyksiä kokemusasiantuntijan vastaanottotoiminnasta terveysasemalla. *Tutkiva hoitotyö* 17:4, 22–29.

Hämeenaho, Pilvi, Ylipulli, Johanna & Suopajärvi, Tiina. 2018. Kulttuurintutkimus osana yhteiskuntaa. Julkaisussa: Hämeenaho, Pilvi, Suopajärvi, Tiina & Ylipulli, Johanna (toim.) *Soveltava kulttuurintutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–27.

Häyrynen, Maunu & Wallin, Antti (toim.). 2017. *Kulttuurisuunnittelu. Kaupunkikehittämisen uusi näkökulma.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ingold, Tim & Vergunst, Jo Lee (toim.). 2008/2016. *Ways of walking: ethnography and practice on foot*. New York: Routledge.

Josselson, Ruthellen. 2013. *Interviewing for qualitative inquiry: a relational approach*. New York: Guilford Press.

Kajser, Lars. 1999. Fältarbete. Julkaisussa: Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (toim.) *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur, 24–40.

Koskela, Helky. 2014. Kuinka tavoittaa hoivakodin henki? Valokuvaelisitaatio tutkimusmenetelmänä. Julkaisussa: Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.) *Moniulotteinen etnografia.* Helsinki: Ethnos ry, 212–234.

Koskinen-Koivisto, Eerika. 2014a. *Her own worth: negotiation of subjectivity in a life narrative of female laborer*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koskinen-Koivisto, Eerika. 2014b. Tutkimuskohteen läheinen ihminen. Refleksiivisen ja dialogisen tutkimusotteen mahdollisuudet ja rajoitteet etnografisessa tutkimuksessa. *Elore* 21:2. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: https://doi.org/10.30666/elore.79152.

Lappalainen, Sirpa. 2007. Havainnoinnista kirjoitukseksi. Julkaisussa: Lappalainen, Sirpa, Hynninen, Pirkko, Kankkunen, Tarja, Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (toim.) *Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino, 113–133.

Lassiter, Luke Eric. 2005. *The Chicago guide to collaborative ethnography*. Chicago: The University of Chicago Press.

Lawless, Elaine. 1992. "I was afraid someone like you... an outsider... would misunderstand". Negotiating interpretive differences between ethnographers and subjects. *Journal of American Folklore* 105:417, 302–314.

Leino, Helena & Puumala, Eeva. 2020: What can co-creation do for the citizens? Applying co-creation for the promotion of participation in cities. *Environment and Planning C: Politics and Space* 39:4, 781–799. [Viitattu 10.5.2022] Saatavissa: https://doi.org/10.1177/2399654420957337.

Mannheim, Bruce & Tedlock, Dennis. 1995. Introduction. Julkaisussa: Tedlock, Dennis & Mannheim, Bruce (toim.) *The dialogic emergence of cultures.* Urbana: University of Chicago Press, 1–32.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Marcus, George. 2014. Etnografian uudet haasteet Writing culture -liikkeen jälkeen. Julkaisussa: Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.) *Moniulotteinen etnografia.* Helsinki: Ethnos ry, 32–58.

Marcus, George & Fischer, Michael. 1986. *Anthropology as cultural critique: an experimental moment in the human sciences.* Chicago: The University of Chicago Press.

Mosse, David. 2007. 'People's knowledge', participation and patronage: operations and representations in rural development. Julkaisussa: Cooke, Bill & Kothari, Uma (toim.) *Participation: the new tyranny?* Lontoo: Zed Books, 16–35.

Murchinson, Julian. 2010. *Ethnography essentials: designing, conducting, and presenting your research.* San Francisco: Jossey-Bass.

Musante, Kathleen. 2015. Participant observation. Julkaisussa: Bernard, H. Russell & Gravlee, Clarence (toim.) *Handbook of methods in cultural anthropology*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 238–276.

Mäkinen, Minna. 2007. Muistelu ja muistuttelu haastattelun dialogin rakentajana. Julkaisussa: Knuuttila, Maarit, Lappi, Tiina-Riitta, Ruotsala, Helena & Salminen, Elina (toim.) *Hei, muistatkos...? Pirjo Korkiakankaalle omistettu 60-vuotisjuhlakirja 10.7.2007.* Helsinki: Ethnos ry, 180–189.

Pentikäinen, Juha. 1971. *Marina Takalon uskonto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Puusa, Anu. 2020. Ryhmäkeskustelut laadullisena tutkimusmetodina. Julkaisussa: Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät.* Helsinki: Gaudeamus, 118–130

Rabinow, Paul. 2007/2012. Fieldwork and friendship in Morocco. Julkaisussa: Robben, Antonius & Sluka, Jerrey (toim.) *Ethnographic fieldwork: an anthropological reader*. 2. p. Malden, MA: Blackwell Pub.

Rastas, Anna. 2010. Haastatteluaineistojen monet tehtävät etnografisessa tutkimuksessa. Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi.* Tampere: Vastapaino, 64–89.

Ruotsala, Helena. 2005. Matkoja, muistoja, mielikuvia: kansatieteilijä kentällä. Julkaisussa: Korkiakangas, Pirjo, Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry, 45–76.

Ruusuvuori, Johanna, Tiittula, Liisa & Aaltonen, Tarja (toim.). 2005. *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus.* Tampere: Vastapaino.

Sanjek, Roger. 1990. On ethnographic validity. Julkaisussa: Sanjek, Roger (toim.) *Fieldnotes: The makings of anthropology*. Ithaca: Cornell University Press, 385–418.

Sawin, Patricia. 2004. *Listening for a life. A dialogic ethnography of Bessie Eldreth through her songs and stories*. Logan: Utah State University Press.

Siikala, Anna-Leena & Ulyashev, Oleg. 2011. *Hidden rituals and public performances. Traditions and belonging among the post-Soviet Khanty, Komi and Udmurts*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Silverman, David. 2006/1993. *Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text, and interaction*. Lontoo: Sage.

Steel, Tytti & Koskinen-Koivisto, Eerika. 2019. Osallistumisen hyöty ja mielekkyys etnologisessa tutkimuksessa. Julkaisussa: Hieta, Hanneleena, Kiiskinen, Karri, Mäki, Maija & Sund, Ann-Helen (toim.) *Liikettä rajapinnoilla*. Helsinki: Ethnos ry, 36–68.

Suopajärvi, Tiina. 2014. Kävelyssä rakentuva paikka: Oulun kaupunkikeskusta seniorikaupunkilaisten sosiomateriaalisena ympäristönä. *Sosiologia* 51:4, 332–346.

Suopajärvi, Tiina. 2017. Knowledge-making on 'ageing in a smart city' as socio-material power dynamics of participatory action research. *Action Research* 15:4, 386–401.

Suopajärvi, Tiina, Koskinen-Koivisto, Eerika, Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Hytönen, Kirsi-Maria. 2019. Tunteilla on väliä: tutkijan tunteet etnografisessa tutkimusprosessissa. *Elore* 26:2, 42–67 [viitattu 10.5.2022]. Saatavissa: https://doi.org/10.30666/elore.77809.

Sykäri, Venla. 2012. Dialogic methodology and the dialogic space created after an interview. *RMN newsletter* 4, 80–88.

Tienari, Janne, Vaara, Eero & Meriläinen, Susan. 2005. Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa. Julkaisussa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 103–124.

Tiili, Miia-Leena. 2016. *Ammattilaisuuden ankkuripaikat. Kinesteettinen ja kulttuurinen tieto Suomenlahden merivartiostossa.* Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna. 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Julkaisussa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 9–21.

Van Maanen, John. 2011/1988. *Tales from the field – on writing ethnography*. Chicago: The University of Chicago Press.

Vasenkari, Maria. 1996. Mitä se sanoo? Mistä se kertoo? Dialoginen näkökulma kenttätutkimusaineiston tuottamiseen. Julkaisussa: Hovi, Tuija & Tarkka, Lotte (toim.) *Uskontotiede – folkloristiikka: kirjoituksia opinnäytteistä*. Turku: Turun yliopisto, 84–109.

Vasenkari, Maria & Pekkala, Armi. 2000. Dialogic methodology. Julkaisussa: Honko, Lauri (toim.) *Thick corpus, organic variation and textuality in oral tradition*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 243–254.

Whyte, Willam Foote. 1991. Introduction. Julkaisussa: Whyte, William Foote (toim.) *Participatory action research*. Newbury Park: Sage, 7–15.

Österlund-Pötzsch, Susanne. 2008. The ephemeral act of walking: random reflections on moving in landscapes of memory (loss). *Ethnologia Scandinavica* 41, 110–127.

https://doi.org/10.21435/tl.274